

Jaettu vastuu kannattelee hyvää tiedettä

Ilkka Niiniluoto

Kun tutkimuseettinen neuvottelukunta esitteli Säätytalolla 3.4.2002 uuden ohjeistonsa *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen*, samalla julkistettiin uusi teos *Tutkijan eettiset valinnat* (Gaudeamus). Kirjan toimittajat edustavat koulutukseltaan lääketiedettä (Sakari Karjalainen, Risto Pelkonen) ja filosofiaa (Veikko Launis, Juhani Pietarinen), samoin merkittävä osa lukujen kirjoittajista. 400-sivuinen lukupaketti on ajatuksia herättävä kokonaisuus, joka on itse asiassa monipuolisempi kuin kirjan otsikko: vaikka jokaisella tutkijalla yksilönä on velvollisuus omista valinnoissaan sitoutua tutkimuseettikan noudattamiseen, vastuu hyvän tieteellisen käytännön noudattamisesta kuuluu koko tiedeyhteisölle. Kirjan artikkelit tarjoavat useita esimerkkejä siitä, miten vastuuta jaetaan tiedeyhteisössä. Filosofien vastuulla on ylläpitää keskustelua tieteen ja epätieteellisen hölynpölyn eroista. Tieteellisen tutkimuksen perustehtävä on luotettavan informaation tuottaminen tavalla, jonka tunnuspiirteitä ovat objektiivisuus, kriittisyys, autonomisuus ja edistyvyys. Nämä piirteet eivät anna algoritmia tieteen tunnistamiseksi, joten tiedeyhteisön tulisi moniarvoisesti suvaita erilaisia koulukuntia, lähestymistapoja ja toisinajatteliijoita. Tutkimus on eettisesti herkkä ammatti, jonka harjoittaja joutuu tekemään moraalisia ratkaisuja jo valitessaan tutkimusaiheita ja menetelmiä. Etiikan tutkiminen kuuluu myöskin filosofian vastuualueeseen. Tutkimuseettisillä ongelmilla on omia erityispiirteitään eri tieteenaloilla, kuten esimerkiksi lääketiede, geenitutkimus, eläinkokeet, yhteiskuntatiede, historia ja sotilaallinen tutkimus. Tieteellistä vilppiä käsittelemään on monissa maissa asetettu toimikuntia ja neuvottelukuntia, mutta viime kädessä vastuu tutkimustoiminnan rehellisyydestä on yksittäisillä tutkijoilla, tutkijatovereilla, tutkimusryhmillä ja niiden johtajilla. Tärkeä tehtävä on tutkijakoulutuksella, tutkimuslaitoksilla, yliopistoilla, tieteellisten artikkelien vertaisarvioijilla ja tiedejulkaisujen toimittajilla. Tieteen muuttuva asema yhteiskunnallisen vallan verkostoissa antaa myös uusia eettisiä haasteita, jotka liittyvät tutkimuksen riskeihin, tilaustutkimukseen, tutkimustulosten kaupalliseen hyödyntämiseen ja tieteen mediajulkisuuteen. Tiedeyhteisön on aktiivisesti käytävä keskustelua näistä kysymyksistä, jotka antanevat aineksia myös tutkimuseettisen neuvottelukunnan jatkotyölle. Tieteellisillä seuroilla on omalta osaltaan monin tavoin mahdollisuuksia osallistua hyvien tieteellisten toimintatapojen ylläpitämiseen ja tunnetuksi tekemiseen. Hyvä tieteellinen käytäntö on vahvassa mielessä yhteisöllinen käsite: ihannetapauksessa kaikki tutkijat ja tiedeorganisaatiot toimivat sen mukaisesti ja tietävät myös muiden toimivan samalla tavoin. Muuttuvassa maailmassa hyvän käytännön periaatteita ei kuitenkaan voida lopullisesti ja yksiselitteisesti kirjoittaa ohjeiksi ja periaatteiksi, vaan hyvä käytäntö täytyy jatkuvasti toteuttaa toiminnallisten ratkaisujen tasolla, ja sen loukkausten käsittelemiseksi tarvitaan yhteiset pelinsäännöt. Hyvä käytäntö ei palaudu vain yksilöiden suorituksiin, vaan sen perustana on jaettu vastuu, jossa tärkeitä rooleja näyttelevät monenlaiset tieteelliset ryhmät, instituutiot ja organisaatiot. Tieteenharjoittajien on osattava toimia erilaisissa asiantuntijatehtävissä tavalla, joka tukee heidän keskinäistä luottamustaan ja edistää uuden tiedon tavoittelua.

Kirjoittaja on teoreettisen filosofian professori Helsingin yliopistossa ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan puheenjohtaja.